

حقوق العباد

محمد قاسم قاسمی

استاد دارالعلوم زاهدان

هذا، و ضرب هذا فيعطى هذا من حسناته و هذا من حسناته فان فثيت حسناته قبل أن يقضى ما عليه اخذ من خطاياهم فطرحت عليه، ثم طرح في النار؛^(۱) آیا می دانید که مفلس و گدای واقعی کیست؟ صحابه کرام عرض کردند، به نظر ما مفلس کسی است که دارای پول و مال نباشد، آن حضرت ﷺ فرمود: بدون تردید مفلس واقعی امت من کسی است که روز قیامت با اعمالی از قبیل نماز و روزه، حج و زکات حاضر می شود اما چون عده ای را دشنام داده و بر بعضی تهمت زده و حق بعضی از مردم را حیف و میل نموده و خون بعضی را ریخته و برخی را کتک زده است. بنابراین در آن روز اعمال نیک این فرد بین شاکیان و طلبکاران وی توزیع می شود و اگر اعمال نیک وی کم باشند و همه صاحبان حق به حق خود نرسند آنگاه گناهان این صاحبان حق برگردن آن شخص گذاشته می شود و او سرانجام در دوزخ انداخته خواهد شد.

ابوهریره رضی الله عنه روایت می کند، آنحضرت ﷺ فرمودند: هرکسی بر برادر مسلمانش ظلم کرده یا آبروی وی را ریخته یا حق او را تلف نموده است بر او لازم است امروز (در همین جهان) حق او را ادا کند یا رضایتش را حاصل نماید. قبل از این که آن روز فرا رسد که نه دیناری خواهد بود و نه درهمی، سپس فرمود: که اگر آن شخص عمل نیکی دارد، صاحبان حق به اندازه حق شان از اعمال نیکش برای خود می گیرند و اگر نیکی هایش تمام شود گناهان و بدیهای مظلومان برگردن این ظالم انداخته می شود.

در روایتی دیگر چنین آمده است، پرونده های اعمال سه گونه اند: ۱- پرونده ای که خداوند در خصوص آنها آموزش نمی فرماید و آن پرونده شرک به خدا است.

۲- پرونده ای که خداوند متعال آن را بی مجازات

نخستین و مهمترین موضوع در دین اسلام همانا ایمان و توحید است. بهمین علت حضرت رسول اکرم ﷺ در نخستین مرحله دعوت الی الله، مردم را به سوی ایمان و توحید فرا خواند، کسانی که دعوت حق را می پذیرفتند و از شرک و اعمال مشرکانه دست می کشیدند آنگاه رسول اکرم ﷺ آنان را به سوی اعمال دیگر متوجه می کرد.

دو نوع اعمال

نوع اول حقوق الله: منظور از حقوق الله اعمالی هستند که به حق پروردگار مربوط می شوند مانند نماز، روزه، زکات، حج، یاد الهی، محبت او و غیره. هرگاه فردی در این نوع اعمال دچار کوتاهی شود ضرر و زیان آن بطور مستقیم به دیگر افراد مربوط نمی گردد، البته خودش از برکات دینی و دنیوی اعمال نیک محروم می ماند.

نوع دوم اعمال مربوط به حقوق بندگان است. متدین و متقی واقعی و مسلمان حقیقی کسی است که بر تمام دستورهای الهی جامه عمل بپوشاند و حق هر صاحب حق را ادا نماید، زیرا انسان هر قدر عابد و زاهد و پرهیزگار باشد تا زمانیکه در ادای حقوق بندگان کوتاهی کند دیانتش ناقص و تقوایش نا تمام است. بطوریکه نمی توان او را دیندار واقعی نامید.

بلکه از یک نظر ادای حق بندگان از اهمیت بیشتری برخوردار است، چرا که خداوند متعال غنی و بی نیاز است حق خود را نادیده می گیرد و معاف می نماید، اما بندگان خدا ضعیف و محتاج اند. لذا تا زمانیکه آنها راضی نشوند خداوند هم راضی نخواهد شد.

روزی حضرت رسول اکرم ﷺ فرمود: «أ تدرؤن من المفلس؟ قالوا: المفلس من لا درهم له و لا متاع: فقال ان المفلس من امتی من یاتی یوم القیامة بصلاة و صیام و زکاة و یاتی قد شتم هذا و قذف هذا، و اکل مال هذا، و سفک دم

۱- مسلم بشرح النووی، ج: ۱۶، ص: ۳۵۱، دارالمعرفة

نمی‌گذارد. این پرونده مربوط به ستم و ظلم بر یکدیگر است، تا انسانها حق خود را از یکدیگر نگیرند خداوند متعال هم نمی‌بخشاید.

۳- پرونده سوم مربوط به اعمالی است که حق تعالی بندگان را به انجام آن دستور داده است (و حق هیچ کسی به آن متعلق نیست مانند: نماز، روزه، حج و زکات و امثال آن) در خصوص این پرونده اختیار با پروردگار است و اگر بخواهد مجازات می‌کند و چنانچه بخواهد می‌بخشاید. (۱)

حقوق والدین

از میان حقوق العباد مهمترین و مقدم ترین حق، از آن والدین است بهمین دلیل خداوند متعال در جاهای متعددی در قرآن کریم بعد از حق خود حق والدین را بر شمرده است.

در سوره‌ی الاسراء چنین می‌فرماید: «وقضى ربك ان لاتعبدوا الا اياه وبالوالدين احساناً»؛ (۲) پروردگارت حکم داده است که جز او دیگری را مپرستید و به پدر و مادر احسان و نیکی نمایید.

حضرت رسول اکرم ﷺ می‌فرماید: هر انسان مسلمانی که به پدر و مادرش نیکی کند دو دروازه از بهشت به رویش گشوده می‌شود و اگر یکی از آنان ناراضی گشت خداوند متعال ناراضی خواهد شد. سوال شد یا رسول الله ﷺ هر چند هم که به فرزند خود ظلم کرده باشند؟ فرمود: آری هر چند به فرزند خود ظلم کرده باشند. (۳)

شخصی از حضرت رسول اکرم ﷺ سؤال کرد: آیا می‌توانم جهاد کنم؟ فرمود: آیا پدر و مادرت در قید حیات هستند؟ گفت: آری! فرمود: جهاد تو در خدمت به پدر و مادرت می‌باشد.

سلیمان بن بریده از پدرش روایت می‌کند: مردی در حالی که مادرش را بر پشتش حمل می‌کرد او را به خانه کعبه طواف می‌داد، از پیامبر اکرم ﷺ پرسید: آیا حقش را ادا کرده‌ام؟ آن حضرت ﷺ فرمود: خیر هنوز حق یک درد او را ادا نکرده‌ای (منظور دردی است که مادر هنگام بارداری و زایمان می‌کشد). (۴)

عقوق و نافرمانی والدین

از ابوبکر صدیق رضی الله عنه روایت است که حضر - اکرم ﷺ فرمود: آیا می‌خواهید که شما را از سه گناه که بزرگترین گناهان کبیره‌اند آگاه سازم؟ گفتند: آری ای رسول الله ﷺ! فرمود: شرک و نافرمانی والدین و در حالی که تکیه داده بود حالت خود را تغییر داد و نشست و فرمود: سخن دروغ یا شهادت دروغ و آن قدر این مطلب را تکرار کرد که در دل گفتیم ای کاش ساکت می‌شد. (به علت دلسوزی و محبت شدید که به آنحضرت ﷺ داشتند). (۵)

امام احمد روایت می‌کند آنحضرت ﷺ فرمودند: الله تعالی بهشت را به سه گروه حرام کرده است:

- ۱- دائم الخمر
 - ۲- کسی که از پدر و مادر اطاعت نکند.
 - ۳- کسی که خانواده‌اش را از ارتکاب فحشا جلوگیری نمی‌کند. (۶)
- آن حضرت ﷺ فرمودند: خداوند متعال عذاب ارتکاب تمام گناهان را اگر بخواهد به روز قیامت واگذار می‌کند به جز نافرمانی والدین که عذاب آن را در زندگی قبل از مرگ شامل حال فرد گناهکار می‌گرداند. (۷)

حق اقوام و خویشاوندان (ذی رحم)

خداوند متعال آنجا که امر به تقوی می‌دهد اهمیت حقوق ارحام و خویشاوندان را متذکر شده می‌فرماید: «واتقوا الله الذی تسألون به و الارحام ان الله کان علیکم رقیباً»؛ (۸) بپرهیزید از پروردگاری که به نام او از یکدیگر تقاضا می‌کنید و از ارحام هم بپرهیزید (یعنی از عدم رعایت حقوق شان بر حذر باشید) به راستی که الله بر شما نظارت کامل دارد.

در سوره اسراء می‌فرماید: «وآت ذالقربی حقه و المسکین و ابن السبیل و لاتبذر تبذیراً»؛ (۹) و حق نزدیکان

۱- مشکوة، ص: ۱۴۱۹، ج: ۳، ۲-
 ۲- تفسیر ابن کثیر
 ۳- بخاری
 ۴- بخاری، الجامع الصحیح، ج: ۷، ص: ۹۳، دارالکتب العلمیة
 ۵- مستند احمد، ج: ۲، ص: ۶۹، دارالفکر
 ۶- حاکم
 ۷- نساء: ۱
 ۸- الاسراء: ۲۶

و مساکین و راه ماندگان را بده و از اسراف دوری گزین. خداوند متعال کسانی را که حق خویشاوندان را تلف می‌کند مورد لعنت قرار داده است. چنانکه می‌فرماید: «فهل عسیت ان تولیتم ان تفسدوا فی الارض و تقطعوا ارحاکم اولئک الذین لعنتهم الله فاصمهم و اعمی ابصارهم»؛^(۱) آیا امیدوارید اگر عهده دار امور شوید در زمین فساد کنید و قطع ارحام خود نمایید. ایشان کسانی هستند که خداوند متعال آن‌ها را لعنت کرده و آنها را کور و کور نموده است.

آن حضرت علیه السلام فرمودند: «لا یدخل الجنة قاطع رحم»؛^(۲) قاطع رحم وارد بهشت نمی‌شود.

صله‌ی رحم شعار ایمان

حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: هر کدام از شما که به خدا و روز قیامت ایمان دارد باید میهمان خود را گرامی بدارد و هر کدام از شما که به الله و روز قیامت ایمان دارد باید وظیفه صله رحم را بجا آورد.

صله‌ی رحم باعث برکت در رزق و طول عمر

آن حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: کسی که می‌خواهد روزی‌اش افزون گردد و عمرش دراز شود وظیفه‌ی صله رحم را بجا آورد.^(۳)

دادن حق ارث به خویشاوندان وارث

یکی از حقوق مهم خویشاوندان نزدیک دادن حق ارث به آنان است. متأسفانه امروزه در توزیع میراث بی‌عدالتی‌های زیادی صورت می‌گیرد. انسانهای به ظاهر دیندار و متقی در این بی‌عدالتی گرفتارند، در نتیجه عدم توزیع عادلانه میراث، خیلی از خویشاوندان ستمکار و حرام‌خوار می‌شوند و عده‌ای دیگر مظلوم و محروم می‌گردند.

بسا چنین می‌شود که فرزندان ارشد و بزرگتر خانواده برخی از اشیاء و کالاها را تصاحب می‌کنند و چنین می‌پندارند که تقسیم میراث فقط در زمین‌ها صورت می‌گیرد. در صورتیکه حق ارث در تمام آنچه شخص متوفی بعد از خود بجا گذاشته است برای وارثان ثابت

می‌شود.

واقعه امام ابوحنیفه رحمته الله

می‌گویند روزی امام ابوحنیفه رحمته الله به عیادت بیماری تشریف برد، بیمار در حال احتضار بود، امام ابوحنیفه رحمته الله مقداری توقف کرد تا این که بالاخره بیمار از دنیا رحلت کرد، چراغی در کنار بیمار روشن بود امام ابوحنیفه رحمته الله آن را خاموش کرد. مردم علت را پرسیدند، امام فرمود: این چراغ ملک متوفی بود، اکنون که او وفات یافته است استفاده از آن بدون اجازه وارثانش جایز نیست.

ظلم‌هایی که در زمینه تقسیم

میراث صورت می‌گیرد:

کوتاهی در ادای میراث خواهران: اغلب دیده می‌شود که حق واقعی خواهران به آنها داده نمی‌شود، عده‌ای چنین می‌پندارند که همان مقدار طلا و زیور آلاتی که هنگام ازدواج خواهر به شکل جهیزیه از طرف والدین به او داده شده است کافی می‌باشد.

گاهی چنین می‌شود که مادر فوت می‌کند، زیورآلات او را خواهر تحویل می‌گیرد، اما بقیه اموال و دارایی از قبیل ماشین و منزل و غیره را برادران تصاحب می‌نمایند. در بعضی از مناطق فرزندان یا ارشد خانواده اشیای گرانبها مانند ساعت و اتومبیل و مغازه را حق خود می‌دانند و اگر بعد از چند مدتی قرار شود میراثی تقسیم کنند، فقط زمین را تقسیم می‌کنند.

در صورتیکه هیچ کدام از وارثان حق ندارند حتی یک جلد قرآن مجید را که مال پدر بوده است بدون رضایت قلبی وارثان دیگر بردارند یا به دیگری اهدا نمایند. و اگر یکی از وارثان نابالغ باشد رضایتش اعتباری ندارد.

بهترین وقت توزیع میراث

مقتضای شریعت اسلامی این است که بعد از وفات یک فرد، نخست مراسم تکفین و تدفین وی انجام بگیرد

۱- محمد: ۲۳-۲۲

۲- بخاری الجامع الصحیح، ج: ۸، ص: ۹۵، دارالکتب العلمیة

۳- بخاری الجامع الصحیح، ج: ۸، ص: ۹۵، دارالکتب العلمیة

بعد از آن دیون قرضهای وی ادا شود و در مرحله سوم اگر وصیتی در مال خود کرده است طبق وصیت او عمل شود و بعد از آن تمام اموال و دارایی میت طبق قوانین شریعت زیر نظر یک عالم دین تقسیم شود و سهمیه هر یک از وارثان مشخص گردد. بعد هر کدام از وارثان خواستند با هم شریک باشند اختیار بدست خودشان است.

شایان ذکر است که هر قدر در توزیع میراث سهل انگاری و تاخیر صورت بگیرد به همان اندازه در آینده مشکلات و نگرانیها بوجود خواهد آمد. درست است که تا چند روزی که هنوز واقعه وفات تازه است، فکر آخرت و بی رغبتی نسبت به دنیا و تازگی غم فراق و نرمی دلها طوری است که هیچ یک از وارثان تصور نمیکنند که در آینده اختلافی درباره ارث پدید آید.

اما تجربههای بی شماری حتی از بهترین مردمان حکایت از آن دارد. همینکه مصیبت کهنه شد، کم کم محبت دنیا و حس خود خواهی زبانه می کشد و نیازهای متعددی سر در می آورد. در نتیجه ابتدا کدورت و بدگمانیها ظهور می نمایند، و بعد از آن اختلافات بوقوع می پیوندد و بالاخره ارتباطات تیره و تار می گردد و صدای گلایه ها و شکایت به هر سو پخش می شود. و چنانچه یکی از وارثان بی پروا و خداترس باشد، مسأله به دادگاه و حاکمان شرع کشیده می شود.

عواقب ناگوار و نامطلوب این قبیل جریانها بر هیچ کس پوشیده نیست.

ظلم برادران در حق خواهران

بعضی از برادران چون قصد ندارند به خواهران شان حق واقعی شان را بدهند لذا دنبال بهانه می گردند، و با جمله های تعارفی مانند این که «اگر دوست دارید حق شما را از فلان زمین یا فلان مبلغ بدهیم»؛ خواهران هم به دلیل این که در رودریاستی برادر گیر می کنند، بدون این که قبلاً راضی باشند از ترس طعنه های بعدی تعارف می کنند و گویی از گرفتن حق خود در میراث امتناع می ورزند. اما باید دانست که با اینگونه تعارف هرگز مال خواهر برای برادران حلال نمی گردد.

برادران هم بدانند که آنها در واقع خود را با چنین

تعارفی گول می زنند و بار قیامتشان را سنگین می کنند. این در واقع سوء استفاده از بی زبانی خواهران است. درست است که خواهران چیزی نمی گویند و از این بابت می ترسند که میادا سرزنش مردم و نگرانی برادر متوجه او شود ولی در دل قطعاً ناراحتند.

آنها وقتی برادران و برادرزادگان خود را همچون مار بر خزانه و دارایی پدر مسلط می بینند و از طرفی محرومیت فرزندان خود را مشاهده می کنند آه و حسرتی در درون شان شکل می گیرد و با زیان حال و حسرت چنین می گویند:

مرا دردی است اندر دل، اگر گویم زبان سوزد

و گردم در کشم ترسم که مغز استخوان سوزد

آخر آنها درد خود را پیش چه کسی اظهار نمایند، پدر و مادر که از دینا رفته اند، مدافع حقوق که برادر باشد خودش ظالم شده است.

اما برادران عزیز بدانید که این ثروت مشترک که حسه خواهران مظلوم در آن وجود دارد قطعاً برای شما و فرزندان تان بسیار نحس و خبیث است و ضمناً دلیل روشنی بر بی مروتی و مال دوستی شما می باشد. که باید از آن توبه کنید.

آنحضرت ﷺ می فرماید: «لایحل مال امرأ الا بطیب نفس منه»؛^(۱) مال هیچ مسلمانی بدون رضای قلبی وی برای دیگری حلال نیست.

واقعاً جای بسی تأسف است که عده ای به ظاهر دیندار بدون این که در این خصوص توجهی داشته باشند مصداق این آیه قرآن قرار می گیرد: «و تأکلون التراث اکلاً لما و تحبون المال حباً حماً»؛^(۲) شما مال میراث را خوب می خورید و مال و ثروت را زیاد دوست می دارید.

متأسفانه مردم با همین اموال مشترک و حق دیگران به حج می روند و در ماه رمضان سحری و افطار می خورند. باز هم خود را متقی و اهل بهشت می پندارند.

ادامه دارد...

۱- مستند احمد، ج: ۵، ص: ۷۲ - دارالفکر

۲- فجر: ۱۹